

Operačné riziko v bankovom podnikaní

doc. Ing. Božena Petrjánošová, CSc.

Banky sú osobitným podnikateľským subjektom, ktorý vyžíva na svoje podnikanie najmä cudzie zdroje. Stabilita bánk je navyše nevyhnutným predpokladom funkčnosti každej ekonomiky. Preto podliehajú regulácii a dohľadu, v Slovenskej republike zo strany Národnej banky Slovenska. Ich operácie a produkty sú súčasťou finančného trhu a spravidla sú viac ako ostatné subjekty vystavené pôsobeniu najrôznejších rizík, pričom s ich rozvojom a narastajúcimi aktivitami (čo do charakteru a objemu) sa tieto riziká výrazne zvyšujú.

Klasickým rizikom bankového podnikania je úverové riziko, ktoré sužovalo naše banky najmä v období transformácie ekonomiky na trhovú (v období 90. rokov minulého storočia). Následne sa do popredia dostalo trhové riziko vo všetkých svojich prejavoch, s najväčším dopadom v oblasti rizika pohybu úrokovej sadzby a menového kurzu. Až v poslednom období sa začalo v bankovom podnikaní výraznejšie posudzovať, riadiť a regulovať operačné riziko.

S rastúcou integráciou a globalizáciou vznikla vo svete potreba stanoviť jednotné pravidlá pre kvantifikáciu finančných rizík, ako aj adekvátnu výšku kapitálu, ktorý by nimi spôsobené straty dostatočne pokrýval. Čoraz viac námahy banky venujú problematike riadenia rizík, usilujú sa ich čo najviac obmedziť, zmierniť a vylúčiť.

Spoločné pravidlá na kvantifikáciu bankových rizík vypracoval formou odporúčaní Bazilejský výbor pre bankový dohľad, najskôr v dokumente Bazilej I, kde sa zameril výlučne na úverové riziko, neskôr v dodatku k Bazileju I rozšíril tieto požiadavky na trhové riziko. Prijatím dokumentu nazvanom Bazilej II sa nielen rozšírili možnosti spôsobov kvantifikácie už zahrnutých rizík, ale pridala sa aj požiadavka kvantifikácie operačného rizika s jeho následným pokrytím adekvátnou výškou kapitálu. Ďalšie zdokonalenia priniesol dokument Bazilej III.

Keďže uvedené pravidlá podrobne vymedzujú jednotlivé spôsoby kvantifikácie a merania operačného rizika, vo svojom príspevku sa budem venovať vymedzeniu operačného rizika, stratám z jeho nezávládnutia a možnostiam jeho riadenia.

VYMEDZENIE OPERAČNÉHO RIZIKA

Operačné riziko sa podstatne líši od ostatných bankou podstupovaných rizík tým, že sa prelína všetkými jej činnosťami. Jeho charakteristika, vymedzenie a rozsah sú v literatúre uvádzané rôzne, často sa rôzni aj jeho členenie do jednotlivých typových okruhov. Spravidla sa však stretávame s rozdelením operačného rizika na [1, s. 95]:

- transakčné riziko (*transaction risk, execution risk*),
- riziko operačného riadenia (*operation control risk*),
- riziko systémov (*systems risk*).

Transakčné riziko je riziko straty pri operáciách banky v dôsledku chýb v ich realizácii, chýb plynúcich zo zložitosti produktov a neschopnosti súčasných systémov ich uskutočniť, z chýb v zaúčtovaní a vyrovnaní obchodov, z neúmyselného poskytnutia alebo prijatia komodít a neadekvátnej právnej dokumentácie.

Riziko operačného riadenia je rizikom straty z chýb v riadení aktivít vo front, middle a back office. Ide o neidentifikovateľné obchody nad limit, neautorizované obchodovanie jednotlivých obchodníkov, podvodné operácie, pranie špinavých peňazí, neautorizovaný prístup k systému a modelom, závislosť od obmedzeného počtu personálu, nesprávne a oneskorené podávanie informácií vedeniu a nedostatok kontroly pri spracovaní obchodov.

Riziko systémov je rizikom straty z chýb v systémoch podpory, t. j. chýb v počítačových programoch, v matematických vzťahoch modelov, v chybách v podporných systémoch, chybách pri prenose dát, v zlom plánovaní náhodných udalostí v prípade výpadku systému alebo prenosu dát.

V dokumente Bazilej II sa operačné riziko definuje ako riziko straty v dôsledku (a) ľudského zlyhania, (b) vonkajších udalostí, (c) zlyhania systémov a (d) zlyhania interných procesov. Z toho sa odvíja aj definícia použitá v predpisoch NBS.

Jednoznačná a presná definícia operačného rizika neexistuje zrejme preto, že toto riziko je prítomné vo všetkých činnostiach banky a na rozdiel od ostatných rizík ho nie je možné jednoducho od ostatných rizík oddeliť. Stretávame sa aj so zahrnutím právneho rizika do operačného rizika, pričom právnym rizikom je riziko straty z porušenia, prípadne nenaplnenia zákonnej normy bankou a riziko straty v dôsledku nedostatku alebo pochybení v právnych úkonoch vykonaných bankou. Zároveň sa vylučuje strategické a reputačné riziko, pričom strategické riziko vyplýva z udalostí, ktoré banka nemôže ovplyvniť (vstup nových konkurentov na trh apod.), môže však vyplývať aj z vlastného rozhodnutia zmeniť stratégiu banky. Reputačné riziko znamená možnosť straty klientov v dôsledku zhoršenia povesti banky na verejnosti.

Na základe regulácie, globalizácie a rýchleho rozvoja finančného trhu došlo v poslednom ob-

dobí k výraznej zmene charakteru operačného rizika. Dôvodom je najmä rýchly rast významu bankových informačných systémov a elektronického bankovníctva.

Regulácia a dohľad nad bankami zahŕňa aj oblasť operačného rizika, konkrétne prostredníctvom

- pravidiel na kvantifikáciu operačného rizika a nastavenie dostatočnej výšky vlastných zdrojov – opatrenie NBS č. 4/2007 o vlastných zdrojoch financovania bánk a požiadavkách na vlastné zdroje financovania bánk v znení neskorších úprav,
- pravidiel na riadenie a kontrolu operačného rizika – opatrenie NBS č. 13/2010 o ďalších druhoch rizík, o podrobnostiach o systéme riadenia rizík banky a pobočky zahraničnej banky a ktorým sa ustanovuje, čo sa rozumie náhlou a neočakávanou zmenou úrokových mier na trhu.
- pravidiel na uverejňovanie informácií bankami – opatrenie NBS č. 15/2010 o uverejňovaní informácií bankami a pobočkami zahraničných bánk v znení neskorších úprav.

STRATY SPOJENÉ S OPERAČNÝM RIZIKOM [2]

Dôsledkom nezávládnutia operačného rizika je spravidla strata, ktorá ovplyvňuje náklady banky a v konečnom dôsledku výsledok hospodárenia banky (finančný dopad). Finančným dopadom sa rozumie akékoľvek výdavky spojené s realizáciou operačného rizika okrem nákladov príležitosti, ušlého zisku alebo nákladov spojených so zabezpečením investičných programov na prevenciu operačných strát. Riadenie straty sa zameriava na veľkosť a pravdepodobnosť straty.

Strata z operačného rizika môže byť priama alebo nepriama. Priama strata sa prejaví priamo vo finančných výkazoch banky. Nepriama strata znamená ušlý zisk, nepriamy dopad na účtovníctvo, náklady príležitosti apod., vždy v dôsledku vzniku rizikovej udalosti. Vyčíslenie nepriamej straty je komplikovanejšie ako vyčíslenie priamej straty.

Stratové udalosti môžeme klasifikovať takto:

- vnútorná a vonkajšia nekalá činnosť,
- pracovno-právne postupy,
- klienti, produkty, obchodné postupy,
- škody na hmotnom majetku,
- narušenie činností a zlyhanie systémov,
- uskutočnenie transakcií, dodávky, riadenie procesov.

Z hľadiska dopadu na zisk rozoznávame:

- straty spojené s odpisom aktív (priame zníženie hodnoty aktív z dôvodu krádeže, podvodu, neautorizovanej aktivity alebo trhovej a úverovej straty),
- neúspešné vymáhanie straty (straty v dôsledku nedostatku pri výkone činnosti, keď tretia strana odmietne alebo nie je schopná splniť svoj záväzok a súdne vymáhanie by bolo v dôsledku predchádzajúceho pochybenia pri výkone činnosti neúspešné alebo neefektívne),

- odškodnenie tretím stranám – náhrady a kompenzácie tretím stranám – istiny, úroky, poplatky apod. z titulu právnej zodpovednosti banky za vznik škody tretej strane,
- právna zodpovednosť – rozsudky, vysporiadania a iné súdne náklady,
- nedodržanie zákona, zásah regulátora – pokuty alebo priame platby akýchkoľvek sankcií,
- poškodenie alebo zníženie reálnych aktív – priame zníženie hodnoty reálnych aktív.

RIADENIE OPERAČNÉHO RIZIKA

Riadenie operačného rizika je súčasťou systému riadenia rizík, ktoré banka podstupuje, zároveň sa prostredníctvom vnútornej kontroly a auditu sleduje jeho účinnosť. Keďže banky podliehajú regulácii a dohľadu zo strany NBS, riadiace a kontrolné systémy sú pomerne podrobne vymedzené predpismi regulátora [4].

Banka si musí stanoviť stratégiu riadenia rizík, v ktorej si vymedzí hlavné zásady, ktoré uplatňuje pri ich riadení, postoj k riziku, základné nástroje a metódy riadenia rizík, ktoré chce využívať. Následne banka musí vypracovať konkrétne postupy a plány, pomocou ktorých sa bude stanovená stratégia realizovať. Banka musí zabezpečiť, aby sa stratégia riadenia rizík, ako aj všetky postupy a limity týkajúce sa riadenia rizík pravidelne vyhodnocovali, prípadne upravovali podľa konkrétnych meniacich sa potrieb banky.

S vytvorenou stratégiou riadenia rizík by mali byť oboznámení pracovníci banky, ktorých činnosť má vplyv na riadenie rizík a ktorí musia tieto činnosti vykonávať v súlade s prijatou stratégiou. Banka musí vymedziť právomoci a zodpovednosť jednotlivých pracovníkov, ktoré budú mať v procese riadenia operačného rizika.

Stratégia riadenia operačného rizika zahŕňa v zmysle opatrenia NBS [4] najmä:

- ciele banky v oblasti riadenia operačného rizika,
- zásady pre určovanie a zatriedňovanie udalostí operačného rizika v súlade s definíciou operačného rizika,
- vymedzenie významných zdrojov operačného rizika, ktorým je banka vystavená,
- metódy identifikácie, odhadu, sledovania a zmierňovania operačného rizika,
- rozdelenie zodpovedností za riadenie operačného rizika.

Obecné požiadavky na riadenie operačného rizika obsahujú požiadavky:

- na vytvorenie a udržiavanie zásad a postupov na vyhodnocovanie a ovplyvňovanie miery podstupovaného operačného rizika vrátane zohľadnenia menej častých významných udalostí,
- na vymedzenie operačného rizika na účely uvedených zásad a postupov,
- na vytvorenie a udržiavanie plánov pre mimoriadne situácie vrátane havarijných a krízových situácií.

K podrobnejším požiadavkám na riadenie operačného rizika patrí vytvorenie a udržiavanie vytvoreného systému riadenia operačného rizika, ktorý je primeraný povahe, rozsahu a zloži-

tosti činností, požiadavky na identifikáciu zdrojov operačného rizika, vyhodnocovanie a sledovanie operačného rizika, pravidelné informovanie o podstupovanom operačnom riziku súvisiacom s činnosťou banky.

Riadenie operačného rizika je neustály proces zmiernovania operačných rizík. Dá sa dosiahnuť rôznymi spôsobmi, napr. formou poistenia, školenia zamestnancov, stanovením základných postupov, pravidiel alebo znížením, príp. vylúčením niektorých transakcií. Banka by mala vytvoriť optimálnu stratégiu zabezpečenia sa proti operačnému riziku, jej podstatnou súčasťou by mala byť prevencia rizík. Svoje riziká by mala neustále monitorovať, odhadovať nové riziká a brať do úvahy vývoj nových produktov a technológií.

Riadenie operačného rizika (na rozdiel od ostatných rizík) nie je možné delegovať na jeden útvar, nie je spravidla možné nastaviť určité limity, napr. limity podvodov. Pri riadení operačného rizika je dôležitá najmä spolupráca s útvarom riadenia rizík, ktorý plní v tejto oblasti úlohu [2] koordinácie, klasifikácie, sledovania, evidencie, merania a reportingu. Ostatné útvary plnia úlohu [2] identifikácie, návrhu riešení, znižovania, obmedzovania a reportingu. Dôležitá je aj spolupráca s útvarom vnútorného auditu, ktorý má možnosť odhaliť nedostatky v oblasti riadenia operačných rizík a dať podnet na jeho skvalitnenie.

Na účely riadenia operačného rizika sa v banke činnosti útvaru vnútornej kontroly a vnútorného auditu vykonávajú oddelene *od činností spojených s riadením operačného rizika*, ktorými sa rozumejú [4, §6 ods. 6] najmä:

- schvaľovanie metód a postupov na riadenie operačného rizika,
- identifikácia, odhad a sledovanie operačného rizika,
- zatriedňovanie udalostí operačného rizika,
- prijímanie opatrení na zmiernovanie operačného rizika,
- spracovávanie a poskytovanie informácií o operačnom riziku pre potreby riadenia a rozhodovania.

Národná banka Slovenska vo svojom opatrení [4] vymedzuje systém vnútornej kontroly v oblasti riadenia rizík všeobecne [4, §11] a následne v oblasti operačného rizika [4, §14]. Predpokladom úspešnosti je nastavenie systému identifikácie operačného rizika vo všetkých druhoch obchodov, ktoré banka uzatvára, v procesoch, ktoré uplatňuje, a v informačných systémoch, ktoré používa. Identifikácia musí zahŕňať vymedzenie udalostí operačného rizika sledovaných bankou a ich zatriedenie do skupín určených bankou v súlade s jej stratégiou. Následne sa vypracujú podrobné interné predpisy v zmysle pokynov NBS.

ZHODNOTENIE NA ZÁVER

Operačné riziko existovalo v bankách vždy, aj keď sa tento pojem nepoužíval a banky nemali povinnosť danú regulátorom, aby ho identifikovali, kvantifikovali, riadili, kontrolovali a pokryli dostatočným množstvom vlastného kapitálu. Bankám

často spôsobovalo značné straty, ktoré sa najmä v poslednom období výrazne zvýšili, možno aj vďaka rýchlemu vývoju na bankových trhoch, novým bankovým produktom a technológiám, ako aj rastu významu informačných systémov bank, ich väčšej závislosti od elektronických komunikačných prostriedkov a rozvoju elektronického bankovníctva. V neposlednom rade sa zvýšilo v dôsledku pretrvávajúcej hospodárskej a finančnej krízy.

Nový prístup k operačnému riziku, jeho vystúpenie z radu a nastolenie požiadavky na jeho kvantifikáciu a väzby na kapitálovú požiadavku, podstatne skvalitnil systém jeho sledovania a riadenia. Výhodou tohoto nového prístupu je väčšia orientácia na kvalitu, správnosť systémov riadenia rizík a kontrolných systémov bánk.

Operačné riziko je však od ostatných rizík do značnej miery odlišné. Na rozdiel od nich je obsahom každej bankovej činnosti, prevádzkovej aj finančnej, všetkých produktov a služieb banky. To spôsobuje problémy v jeho identifikácii, kvantifikácii a riadení. Operačné riziko presahuje hranice útvaru riadenia rizík a bez zapojenia ostatných útvarov, ba dokonca každého pracoviska ho nie je možné zvládnuť.

Odhliadnuc od požiadaviek regulátora (NBS), objavujú sa aj pochybovačné názory, napr. či je vôbec potreba operačné riziko merať, pričom sa argumentuje tým, že efektívny dohľad a striktné vynucovanie štandardov vnútorného riadenia a kontroly je kľúčom k prevencii problémov vzniknutých v dôsledku operačného rizika a nie presné meranie strát. Ďalej sa poukazuje na to, že veľké a málo časté straty sú náhodné a ťažko predvídateľné – pre ich pokrytie by banky boli nútené držať pomerne značné množstvo kapitálu a zrejme je lepšie ich poistiť.

Často diskutovanou otázkou je aj potrebná rozsiahla databáza informácií pre potreby operačného rizika, ktorá sa vždy buduje dlhší čas, a v súvislosti s tým vzniká otázka, či neuvažovať o spoločnej databáze informácií, ktorá by obsahovala potrebné údaje pre niektoré, napr. náhodné a málo časté udalosti. Na druhej strane by zdieľanie príslušných údajov mohlo spôsobiť, že budú príliš všeobecné a nebudú zodpovedať rizikovej expozícii jednotlivých bánk.

Otázny zostáva aj výber jednotlivých metód kvantifikácie operačného rizika. Použitie pokročilejších prístupov dáva presnejšie údaje o potenciálnom operačnom riziku a predstava Bazilejského výboru pre bankový dohľad je taká, že do budúcnosti by všetky banky mali na jeho meranie použiť najmä pokročilejšie prístupy. Prax však ukazuje, že tieto metódy používajú (prípadne smerujú k ich použitiu) predovšetkým väčšie a silnejšie banky, pre malé banky, najmä pokiaľ majú dostatok vlastného kapitálu, nie je presnejší výpočet dostatočnou motiváciou.

V každom prípade zostáva pozitívnym fakt, že banky sú nútené venovať oveľa viac pozornosti operačnému riziku, čím sa iste zdokonalí systém informácií o ňom, jeho sledovanie, kvantifikácia, riadenie a kontrola.

Použitá literatúra:

1. JÍLEK, J.: *Finanční rizika*, Grada Publishing, spol. s r.o., Brno 2000, 635 s., ISBN 80-7169-579-3
2. PETRJÁNOŠOVÁ, B.: *Operační riziko a Bazilej II*, Brno 2007, 4 s. in *Evropské finanční systémy 2007*, sborník prací, MU-ESF, Katedra financí, ISBN: 978-80-210-4319-0
3. Opatrenie Národnej banky Slovenska č. 4/2007 o vlastných zdrojoch financovania bánk a požiadavkách na vlastné zdroje financovania bánk a o vlastných zdrojoch financovania obchodníkov s cennými papiermi a požiadavkách na vlastné zdroje financovania obchodníkov s cennými papiermi v znení neskorších úprav.
4. Opatrenie Národnej banky Slovenska č. 13/2010 o ďalších druhoch rizík, o podrobnostiach o systéme riadenia rizík banky a pobočky zahraničnej banky a ktorým sa ustanovuje čo sa rozumie náhlou a neočakávanou zmenou úrokových mier na trhu.